

Yttrande över remiss från Kulturdepartementet angående rapporten Demokratins skattkammare – Förslag till nationell biblioteksstrategi (KU2019/00550/KO)

Sammanfattning

SLU välkomnar förslaget till en nationell biblioteksstrategi och tackar för möjligheten att lämna synpunkter.

Förslaget ger en god överblick över de utmaningar som biblioteken står inför för att stärka och utveckla biblioteksväsendet. Det är angeläget att demokratiuppdraget lyfts fram som ett eget arbetsområde och att bibliotekens roll i digitaliseringen och samhällsutvecklingen i stort framhävs. Likaså är det positivt att biblioteksmyndigheten får ett tydligare uppdrag att stödja biblioteksväsendet inom digitala bibliotekstjänster, infrastruktur, juridik, metadata och anslagsfördelning.

SLU vill betona att strategins struktur behöver förtydligas utifrån vad som är bakgrund, beskrivning av dagsläget och strategiska mål. Strategins koppling till det förarbete som är gjort i form av rapporter och omvärldsanalyser bör också uttryckas mer explicit. Vi vill även framhålla att strategin på ett tydligare sätt bör samspela med forskningsbibliotekens alltmer komplexa verksamhet inom lärosätena. Därför efterlyser vi en betydligt mer progressiv hållning och mindre av en nulägesbeskrivning vad gäller dessa verksamheter.

SLU menar också att:

- strategin bör knyta an till befintliga regeringsuppdrag kring öppen tillgång och tydliggöra forskningssamfundets roll för öppen tillgång till publikationer och forskningsdata.
- det livslånga lärandet i högre grad bör kopplas samman med ett öppet vetenskapssystem och hur det främjar och stärker demokratin.

- det bör övervägas om målbilden att digitalisera hela det svenska kunskaps- och kulturarvet är realiserbar utan en tydligare inriktning och prioritering.
- strategin bör tydliggöra KB:s roll som nationalbibliotek respektive biblioteksmyndighet.
- uppdrag, roller och utvecklingsområden behöver klargöras i förhållande till lärosätena med fokus på finansiering och utveckling av bibliotekens gemensamma tekniska infrastruktur.

Remissvaret kommer fortsättningsvis koncentreras till de avsnitt som vi utifrån ett forskningsbiblioteksperspektiv menar behöver revideras eller utvecklas.

Generella synpunkter

Forskning

SLU är positiva till strategins fokus på öppen tillgång och delar slutsatsen att detta är en avgörande framtidsfråga vad gäller forskarsamhällets såväl som allmänhetens tillgång till forskningslitteratur. Vi ser också positivt på att strategin framhäver vikten av samarbete mellan olika aktörer och intressenter inom vetenskaplig publicering. Däremot kan forskarnas och forskningssamfundens roll bland samarbetsaktörerna tydliggöras. Biblioteken samverkar idag strategiskt i många gemensamma frågor inom Sveriges Universitets- och Högskoleförbund (SUHF). Att forskningsbiblioteken och deras huvudmän verkar på en internationell arena behöver också betonas.

För forskningsbibliotekens räkning ger förslaget framförallt en beskrivning av de verksamheter som pågår i dag. För att på ett tydligare sätt stödja strategiskt viktiga verksamheter, till exempel öppen tillgång till publikationer och forskningsdata, bör strategin mer explicit knyta an till de existerande regeringsuppdrag som KB respektive Vetenskapsrådet har inom detta område.

Vad gäller öppen tillgång saknar vi också konkreta och tydliga förslag på vägar framåt. I strategin beskrivs forskning som ett medel för att uppnå målet demokrati – men öppen tillgång har varit en demokratifråga som bibliotek har arbetat med i över 20 år. Det är i sammanhanget förvånande att strategin inte berör KB:s regeringsuppdrag att samordna arbetet för öppen tillgång till vetenskapliga publikationer, och de 16 rekommendationer för öppen tillgång som KB nyligen överlämnade till regeringen. I dessa rekommendationer synliggörs i hög grad frågornas komplexitet och att lösningar behöver sökas tillsammans med andra aktörer.

Vi ställer oss positiva till konstaterandet att det finns potential i att publicera forskningsdata, något vi menar skulle kunna gagna samhället i stort. Vår uppfattning är dock inte att det är bristande resurser som är den enda och största utmaningen i denna fråga. Forskningsdata är komplexa och publiceringsförehavanden i kombination med svensk arkivpraxis tillsammans med juridiska och tekniska utmaningar gör frågan mycket komplicerad. Då detta är en både strategisk och utmanande fråga förefaller det märkligt att inga konkreta förslag på området

presenteras. Ett sådant skulle t.ex. kunna vara att ombesörja fortbildning via det föreslagna fortbildningsinstitutet (BoFI). Det vore även relevant att i strategin beskriva forskningsdata som en viktig del av Sveriges e-infrastruktur och lyfta fram att det redan finns upprättade samarbeten på området, t.ex. konsortiet Svensk nationell datatjänst.

Medborgarforskning, en del av den öppna vetenskapen, har potential att skapa ett ökat förtroende och engagemang för forskning hos allmänheten och därmed även bidra till att stärka demokratin. Med tanke på förslagets fokus på bibliotekens, forskningens och den öppna tillgångens vikt för den demokratiska utvecklingen, anser vi att strategin skulle vinna på att framhålla bibliotekens roll för medborgarforskningen. Detta stöd kan bestå i t.ex. informationsspridning, synliggörande av publikationer och stöd i datahantering. I en tid som präglas av ökad öppenhet och digital utveckling har denna typ av forskning expanderat och stärkts som en betydelsefull del av forskning, utbildning och samverkan mellan universitet och det omgivande samhället.

Lärande

SLU ser positivt på att strategin betonar vikten av samverkan mellan högskolebiblioteken. Vi saknar dock specifika formuleringar kring vilken typ av samverkan som avses. Ett område skulle kunna vara tillgängliggörandet av nätbaserade kurser. Genom att samla egenproducerat kursmaterial under fria licenser på en gemensam plattform finns stora effektivitetsvinster att göra. Även gymnasiebibliotek och andra utbildningsbibliotek skulle kunna bidra till och dra nytta av detta material. Denna typ av samverkan skulle anknyta både till strategins demokratimål och hållbarhetsmålen i Agenda 2030, där så kallade öppna läresurser lyfts fram som viktiga.

SLU ställer sig frågande till hur en sammanhållen kedja mellan utbildningsbibliotek ska främja det livslånga lärandet. Samverkan mellan bibliotek är självklart nödvändigt, men ur vårt perspektiv framstår bibliotekens roll som ett aktivt stöd i människors utvecklande av medie- och informationskunnighet som den viktigaste faktorn. Högskolebiblioteken bedriver redan idag kvalificerad undervisning inom detta område. Vi hade önskat en uttalad ambition att stödja dessa pedagogiska ansatser med hjälp av stöd och fortbildning vad gäller just pedagogik och undervisningsmetoder. Detta kunde förslagsvis bli en uppgift för det föreslagna fortbildningsinstitutet.

Nationella digitala bibliotekstjänster

SLU ser positivt på att behovet av en bred digitalisering av kultur- och kunskapsarvet tydligt framhålls i strategin och att det faktum att vi i Sverige ligger efter våra grannländer i denna utveckling lyfts fram. Vi ställer oss dock skeptiska till genomförbarheten i att digitalisera det mesta av det svenska kunskaps- och kulturarvet över en tioårsperiod. En förutsättning för att uppfylla denna ambition är att ytterligare steg tas för att säkra tillgängligheten av materialet med hänsyn till rättighetsklarering, teknisk infrastruktur och plattformar. Lösningar bör dessutom utgå ifrån vedertagna standarder.

En prioriteringsordning utifrån de tre spåren efterfrågan, bevarande och löpande digitalisering av specifika samlingar saknas i strategin. Vi hade önskat en tydligare riktning som kan vara vägledande för en nationell digitaliseringsplan. Utan riktning är risken stor att strategin resulterar i att kvantitet går före kvalitet och att centrala aspekter som t.ex. maskinläsbarhet, metadatabeskrivning och återanvändningsbarhet prioriteras bort. Vi ser det som en grundläggande princip att den digitalisering som görs är behovsdriven och strategisk, och ställer oss bakom att arbetet bör samordnas och genomföras på ett strukturerat sätt. Detta innebär också att en drifts- och förvaltningsorganisation av en digital biblioteksplattform för digitaliserat innehåll måste säkras.

I avsnittet om nationella digitala bibliotekstjänster saknar vi ett forskningsbiblioteksperspektiv på e-böcker. En internationell utblick med strategiska ansatser för e-böcker behövs och den nationella biblioteksmyndigheten bör i samråd med forskningsbiblioteken driva frågan på europeisk nivå.

Gemensam infrastruktur

SLU menar att kapitlet om bibliotekens gemensamma infrastruktur innehåller flera förslag på relevanta utvecklingsområden. Vi ser positivt på förslagen till uppgifter för den nationella biblioteksmyndigheten som lyfts fram och vill särskilt ställa oss bakom en stärkt biblioteksjuridisk vägledning för landets alla bibliotek samt behovet av att vidareutveckla automatiserade processer för skapande och hantering av metadata. Vi instämmer även i behovet av en moderniserad pliktlagstiftning, men vill betona att ett starkt fokus bör ligga på ökad tillgänglighet av det insamlade materialet för att gynna forskning. Vi är också positiva till ett inrättande av ett fortbildningsinstitut för kompetensutveckling av professionen.

KB:s dubbla uppdrag som både nationalbibliotek och nationell myndighet blir tydligt i förslaget, då perspektiven genomgående tenderar att sammanblandas. Vi anser att uppdragen tydligare behöver skiljas åt och att förslaget bör tydliggöra rollerna mellan KB som nationalbibliotek/forskningsbibliotek respektive biblioteksmyndighet. Strategin bör i högre grad fokusera på myndighetens uppdrag, roll och utvecklingsområden fram till 2030.

Vi anser, precis som strategin lyfter, att det är önskvärt med en mer samordnad, långsiktig och strategisk utveckling av teknisk infrastruktur. I avsnittet om den nationella biblioteksmyndighetens roll pekas på att all tjänsteutveckling inte behöver ske inom myndigheten utan kan lösas genom upphandling och delegation till samverkande bibliotek. I avsnittet nämns dock varken hur eventuella delegeringar kan finansieras eller hur en delegering från biblioteksmyndigheten till andra myndigheter kan fungera. Vi är generellt positiva till en decentraliserad modell för utveckling av gemensam teknisk infrastruktur och digitala lösningar för forskningsbiblioteken, men vill framhålla att lärosätena är egna myndigheter. Dessutom måste både de initiala och löpande kostnaderna för drift och förvaltning av gemensam infrastruktur säkerställas om fördelning eller delegering ska kunna göras av den nationella myndigheten.

Vi anser att frågan om omvandling av KB från en enrådighetsmyndighet till en styrelsemyndighet är intressant och bör prövas. Vi vill dock betona att det avgörande ur vårt perspektiv är att det finns former som gagnar samarbete mellan den nationella biblioteksmyndigheten och lärosätena för en tydligare strategisk styrning, oavsett ledningsform.

Beslut om detta yttrande har prorektor Karin Holmgren fattat efter föredragning av t.f. överbibliotekarie Malin Jenslin vid SLU-biblioteket. Innehållet har utarbetats av Olof Frank, Lousia Hatamian, Tomas Lundén, Malin Persson och Linnéa Stenson, bibliotekarier, samt Peter Nilén avdelningschef, SLU-biblioteket.

Karin Holmgren

Malin Jenslin